

3 Vragen rond bezetenheid

3.1 Het woord 'bezetenheid'

Het woord 'bezetenheid' is een beladen term. Het kwam bij ons in beeld doordat het regelmatig gebruikt wordt door mensen met wie geestelijk verzorgers in de GGZ in aanraking komen. Ze zeggen: 'Ik voel me bezeten.' Het lijkt of een externe instantie de macht over het denken, voelen en handelen heeft overgenomen of ongrijpbaar beïnvloedt.

Vanuit een overdachte visie op kwade machten is het echter beter te spreken in gradaties en nuances. Het woord 'bezetenheid' gebruiken voor alle vormen van een zich gekweld of bepaald voelen door kwade machten, is te massief. In de context van het 'spectaculaire' begrip 'exorcisme' is er ook aan het woord 'bezetenheid' iets extra heftigs gaan kleven. Daardoor kan het onnodig stigmatiserend werken.

Termen als 'gebondenheid', 'bepaaldheid' of 'belast zijn' geven een vergelijkbare problematiek aan, zij het in een lichtere mate. Het woord 'bezetenheid' als technische term is bij voorkeur alleen te gebruiken wanneer er sprake lijkt van een totale inbeslagname door kwade machten. Ondertussen gebruiken wij het begrip in deze handreiking als algemene term voor de ongrijpbare macht die het kwaad uitoefent in onze wereld en in onze levens, in onderscheid tot het kwaad dat samenhangt met onze bewuste keuzes en voortvloeit uit menselijk handelen en het kwaad dat samenhangt met natuurlijke catastrofes.

3.2 Bezetenheid van de wereld

Over kwaad en bezetenheid wordt in de kerk op heel verschillende manieren gesproken. 'Wij leven in een bezeten wereld', schreef de historicus Huizinga (1872-1945). Hij doelde daarbij onder meer op de opkomst van het nihilisme, dat hij in het bijzonder belichaamd zag in het nationaal-socialisme. Zo kan het kwaad zichtbaar worden in structuren van onderdrukking, discriminatie, geweld, machtsmisbruik en armoede. In het theologisch denken binnen met name de Nederlandse Hervormde Kerk van na de Tweede Wereldoorlog speelde het kwaad vooral een rol in samenlevingsstructuren die mensen knechten. Het gevaar bestaat dan dat het kwaad iets onpersoonlijks wordt.

Als we spreken over bezetenheid gaat het niet alleen over ideologieën die mensen schaden of in naam waarvan mensen zelfs gedood worden. Het kwaad als vorm van bezetenheid is dichterbij. Wat te denken van de plundersaars in de Britse steden in de zomer van 2011? Wat te denken van de jacht op steeds grotere beloningen op de financiële markten? Dichter bij huis: waarom rijden sommige mensen als bezetenen, daarbij anderen en zichzelf in gevaar brengend?

Kent niet iedereen op deze manier vormen van bezetenheid? We denken aan de verslavende kracht van een computerspel of de gokautomaat waaraan we al onze vrije tijd of zelfs ons levensgeluk opofferen. We denken aan de druk van de sociale media op jongeren die zich daaraan niet meer onttrekken kunnen. We denken aan de agressie die bezit van iemand neemt of de jaloezie die iemands hele denken gaat beheersen. We denken aan excessief drank- of drugsgebruik onder invloed waarvan een mens dingen doet die hij of zij later niet meer kan terugdraaien. Ook de angst voor het verlies van veiligheid of van gezondheid kan een obsessie worden.

Het kan gaan om kwaad waar wij persoonlijk verantwoordelijk voor zijn (rijden als een bezetene bijvoorbeeld), dat we echter tegelijkertijd kunnen ervaren als een macht die sterker is dan wijzelf. Waarom doen we het in hemelsnaam? Waardoor worden we

gedreven? Het tast ons leven aan zonder dat wij dat zelf lijken te kunnen voorkomen of afwenden. Deze vormen van kwaad moeten we overigens niet tegenover structureel kwaad stellen. Persoonlijk en structureel kwaad zijn onderling verweven en kunnen elkaar wederzijds versterken.

3.3 De actualiteit van het bijbelse spreken

In de Bijbel wordt gesproken over demonen, onreine geesten die bezit kunnen nemen van mensen. Er wordt gesproken over de Boze die ons kan verzoeken, over de duivel die beslag kan leggen op ons denken en doen en zich laat gelden in onze wereld. Niet in alle bijbelboeken gebeurt dat op een gelijke of even intensieve manier, maar het is onmiskenbaar een onderdeel van het bijbelse wereldbeeld. Er zijn persoonlijk opgevatte geestelijke kwade machten met een 'overste' die duivel of satan wordt genoemd. Tegelijk vinden we in de Bijbel genezings- en bevrijdingsverhalen.

In onze moderne tijd hebben veel mensen moeite met deze voorstelling van zaken. Ook in de kerken zijn er grote verschillen in de duiding van dit bijbelse spreken. In het algemeen is in de samenleving het geloof in het bestaan van een 'persoonlijke duivel' vele malen kleiner dan het geloof in het bestaan van een 'persoonlijke God', zo blijkt uit diverse onderzoeken. Ook onder christenen zijn er grote verschillen in interpretatie. Sommigen zien in het spreken over duivel en demonie een tijdgebonden mythische wijze van spreken. Anderen gaan uit van de realiteit van geestelijke entiteiten. Niemand zal ontkennen dat in de loop van de tijd er allerlei 'natuurlijke' verklaringen zijn gekomen voor wat in oude tijden werd toegeschreven aan demonische beïnvloeding. Dat voedt de gedachte dat misschien alles wel beschouwd kan worden vanuit 'natuurlijke' verklaringen. Anderen daarentegen vinden dit geen recht doen aan de ervaringen die worden opgedaan door veel mensen en aan het geheel van het bijbelse spreken.

Er zijn forse theologische verschillen binnen onze kerk dienaangaande. Wij sluiten daar onze ogen niet voor. Ook in de schrijfgroep van auteurs hebben we de diversiteit ervaren. In het bestek van deze handreiking gaan we niet uitgebreid in op de theologische achtergrondvragen die aan de orde zijn bij de uitleg en de actualisering van de Bijbel. Wij zijn van mening dat in alle verscheidenheid zowel reformatorisch-evangelisch getinte gemeenten als vrijzinnig getinte gemeenten en alles wat zich daartussen en omheen bevindt er baat bij hebben na te denken over de problematiek die zich aandient. Laat het op een nuchtere manier bespreekbaar zijn. Elke gemeente heeft vanuit haar eigen identiteit om te gaan met de concrete vragen die zij op haar weg vindt. Wij pleiten voor een aanpak op plaatselijk niveau die gekenmerkt wordt door wijsheid, voorzichtigheid en zorgvuldigheid. Wat ons betreft gebeurt dat tegelijkertijd met openheid, onbevangenheid en nuchterheid.

In deze handreiking gebruiken wij het meest de uitdrukking 'kwade machten'. Dat is niet om een plaats te bepalen in de vraagstelling van 'mythe' of 'realiteit', maar om een werkbare term te kiezen waarmee we samen verder kunnen in het nadenken over wat er in het pastoraat van de kerk speelt wanneer mensen die gekweld worden of zich gekweld voelen om hulp vragen. We zijn het erover eens dat de aanduiding 'kwade machten', die door de een persoonlijker opgevat worden dan door de ander, daarbij behulpzaam is.

Het lijkt ons niet raadzaam het bijbels spreken over demonie en gebondenheid slechts voor tijdgebonden en gepasseerd te houden. Dan vindt men bijvoorbeeld dat genezingswonderen en het uitdrijven van boze geesten in onze tijd vervangen is door het therapeutisch en medicinaal handelen vanwege medische professionals. Natuurlijk is het geen ongeloof als een hedendaagse oogarts er niet over denkt blindheid te genezen met

speeksel en slijk (Johannes 9). Maar wie de genezings- en bevrijdingsgetuigenissen negeert of geheel en al metaforisch verstaat omdat ze anders niet in het moderne wereldbeeld passen, berooft zich volgens ons van de mogelijkheid zich door Gods handelen in de concrete werkelijkheid te laten verrassen. Waarom zouden we onszelf veroordelen tot het staan met lege handen als er tegenkracht gemobiliseerd moet worden in de confrontatie met 'de heersers en machthebbers van de duisternis' (Efeziërs 6:12)? Door de contacten met gelovigen uit migrantenkerken en met christenen uit andere werelddelen waar de geestelijke en materiële wereld niet zo uit elkaar zijn getrokken als in ons westerse denken, zijn wij daar opnieuw bij bepaald.

Anderzijds is het onzes inziens van belang de bijbelse bevrijdingsverhalen niet te lezen als tijdloze journalistieke verslagen. Ze staan wel degelijk in de context van de eigen tijd. Het gaat immers niet om voorbeelden die – ongeacht nieuwe omstandigheden, zoals de opkomst van de moderne geneeskunde – zomaar nagedaan kunnen of moeten worden. Wij vinden het biblicistisch om een letterlijk op de klank af opgevatte praktijk zomaar over te willen plaatsen in het heden. Zo'n benadering plaatst het bijbels getuigenis ver buiten onze eigen werkelijkheid. Ook een aanpak waarin men zelf zogenaamd aanknopend bij 'bijbelse gegevens' een complete negatieve geestelijke wereld construeert en deze meer gewicht lijkt toe te kennen dan in de Bijbel zelf gebeurt, lijkt ons niet goed. Ook dan regeert feitelijk een eigenmachtige aanpak over de Schrift. Een voorbeeld daarvan vinden we in het recente boek over bevrijdingspastoraat van Peter Horrobin.

3.4 Een middenweg tussen over- en onderwaardering

We negeren het bijbels spreken over bezetenheid en demonische gebondenheid dus niet, maar in de dramatisering ervan schuilt het gevaar van bangmakerij die zijn doel voorbij schiet. Bij overwaardering van het demonische krijgt de duivel volgens ons te veel aandacht. We kunnen ons meer vinden in de visie dienaangaande die in het handboek van de Anglicaanse Kerk getiteld *A Time to Heal* naar voren komt. In het hoofdstuk 'Deliverance from Evil' uit dit handboek worden de twee uitersten in het theologisch gesprek over het kwaad treffend geschetst met een citaat van C.S Lewis. Hij schrijft:

Wij mensen kunnen twee tegengestelde vergissingen maken waar het om duivelen gaat: ten eerste door er niet in te geloven, ten tweede door er wel in te geloven en een ongezonde, onmatige belangstelling voor ze te koesteren. Zijzelf hebben de ene vergissing net zo lief als de andere. De magiër en de materialist zijn hun allebei even welkom en even aangenaam.¹

Als in Nederland de charismatische beweging eind jaren zestig van de vorige eeuw aandacht vraagt voor het werk van de heilige Geest komt ook de dienst der bevrijding in beeld. Karel Kraan (1912-1982), evangelisatiepredikant in Rotterdam, pleitte voor een bondgenootschap met de psychiatrie. Hij introduceerde daarvoor het begrip 'pneumatherapie'. In charismatische kring ontstond discussie over de vraag of demonen nu 'persoonlijke machten' zijn dan wel 'geestelijke virussen' die het genezingsproces belemmeren. Gemeenschappelijk was de overtuiging dat de duivel en het kwade staan voor realiteiten die de relaties tussen God en mens, tussen mensen onderling, tussen mens en natuur en tussen de mens en zichzelf kunnen verdraaien. Belangrijk punt van overweging was in ieder geval dat dienst der bevrijding niet een sektarische aangelegenheid is. Vanuit de kerk kan heel

---

¹ Citaat uit de Nederlandse vertaling van Arend Smilde van C.S. Lewis, *Brieven uit de hel*, Kampen 2002, p. 9.

goed daadwerkelijk bevrijding van Godswege aangezegd worden, in een vorm die aangepast is aan nieuwe omstandigheden door hen die daartoe binnen de kerk zijn aangesteld. 'In de kerk als helende gemeenschap moet het altijd mogelijk blijven om het kwaad in Jezus' naam uit te drijven', zegt de charismatische theoloog Parmentier. Parmentier is ook niet zo beducht voor alternatieve geneeswijzen, alsof die allemaal 'van de duivel' zouden zijn. Genezende kracht is geen exclusief kenmerk van het christendom, maar een antropologisch gegeven. Het komt in veel culturen en godsdiensten voor. Je kunt heil en genezing in de verborgen krachten van de natuur zoeken, 'maar wij (christenen) kijken verder dan onze neus lang is en zien God de Schepper van hemel en aarde als aanstichter en onderhouder van al het wonderlijk mogelijke, van alle helende kracht die ons omgeeft en die in ons werkt.'²

We sluiten dit hoofdstuk af met een verhaal:

Een Indonesische man ligt in het ziekenhuis voor een operatie. Hij vertelt de geestelijk verzorger dat hij kan zien dat mensen gaan overlijden en ook dat hij contact met overledenen heeft. Dat is een gave in zijn familie die zijn grootvader ook had. Hij is er niet altijd blij mee, omdat hij soms ook van naaste familieleden die ziek zijn, ziet wanneer ze gaan overlijden. Soms ziet hij ook doden rondswaaien. Als ze met hem contact zoeken zegt hij altijd: 'Je moet niet bij mij zijn, maar bij Christus, hij kan je vrede geven.'

---

² Parmentier bij Roozenboom 2007, p. 77.